

ЛІТЕРАТУРА

1. Пушкарева И. А. Экономическая терминосистема как метаязык описания мир-системы (на материале английского и русского языков): дис. ...кандидата филол. наук: 10.02.19 [Электронный ресурс] / И.А. Пушкарева. – Барнаул, 2006. – 198 с. – Режим доступа: newstar.rinet.ru
2. Махаловский Л.В. Теория лексической и грамматической омонимии / Л.В. Махаловский – М., 2007. – 248 с.
3. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Дж. Лайонз. – М.: Прогресс, 1978. – 544 с.
4. Дубенец Э.М. Современный английский язык. Лексикология: Пособие для студентов гуманитарных вузов / Э.М. Дубенец. – М./СПб.: ГЛЮССА/КАРО, 2004. – С.126-131
5. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / А. И. Смирницкий. – М.: ИЛ, 1956. – 296 с.

УДК 81'367.2

Житар І.В.
(Київ, Україна)

ФУНКЦІОНУВАННЯ ВСТАВЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЙ ЯК ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ У ТЕКСТАХ НАУКОВОГО СТИЛЮ

У статті досліджено функціонування вставлених конструкцій як засобів реалізації інтертекстуальності у текстах наукового стилю. Розглянуто випадки, коли вставлені конструкції доповнюють «ініотекстовий» компонент (така вставлена конструкція стосується інтертекстуального компонента у базовому реченні) або функціонують як самостійні носії інтертекстуальності.

Ключові слова: вставлені конструкції, науковий стиль, стилістичні функції, інтертекстуальність (інтерсеміотичність).

В статті проаналізовано функціонування вставлених конструкцій в ролі реалізаторів інтертекстуальності (інтерсеміотичності) в текстах наукового стилю. Розглянуто випадки, коли вставлена конструкція доповнює інтертекстуальний компонент в базовому реченні або функціонує як самостійний реалізатор інтертекстуальності.

Ключевые слова: вставленные конструкции, научный стиль, стилистические функции, интертекстуальность (интерсеміотичность).

In the paper parenthetic constructions and their functioning as means of intertextual realization in the scientific texts is researched. The cases in which the parenthetic constructions

add 'other text' component (this parenthetical construction is concerned with intertext component in the main clause) or function as the independent mediums of intertextuality.

Key words: *parenthetical constructions, scientific style, stylistic functions, intertextuality.*

Динамічний характер сучасних комунікативних процесів актуалізує проблему їхньої якості, основними параметрами якої є інформативність та адекватність оформлення мови як комунікативного коду (за Р. Якобсоном), тобто носія повідомлення, функцію якого виконують відповідні мовні структури. Якість засвідчує високий рівень порозуміння між обома учасниками процесу комунікації (адресатом й адресантом). Водночас не залишаються поза увагою також супровідні компоненти, закладені в мовний код відповідно до авторських інтенцій для емоційного, експресивного, інтонаційного оформлення передаваної інформації.

Однією з домінант сучасної лінгвістики є функціональний підхід до дослідження мовних одиниць. Функціональні параметри мовної одиниці зумовлені її потенціалом, що визначає характер її використання мовцем у потрібній ситуації – здатність бути носієм того чи того семантичного та структурно-синтаксичного змісту. Критерієм комунікативної параметризації мовної одиниці є її мовленнєва реалізація.

Вставлена конструкція – це засіб зручного вираження суджень, роздумів, з її допомогою можна оцінювати, робити відступи, що відіграють важливу роль у процесах розуміння повідомлення загалом. Функціональна природа вставлених конструкцій зумовлює широке й різноманітне використання їх у різних стильових різновидах літературної мови. Стильові особливості функціонування вставлених конструкцій в українському мовознавстві досліджували у науковому стилі – А. Коваль, Р. Гнатів, С. Харченко та І. Житар, у публіцистичному – В. Грицина, Н. Івкова, І. Завальнюк, М. Дорошенко, у художньому – А. Мойсієнко, О. Галайбіда, в офіційно-діловому – В. Грицина. Проте багато питань залишилися ще не дослідженими, або такими, що потребують додаткового уточнення. Зокрема, постала потреба дослідити, яким чином вставлені конструкції функціонують як реалізатори інтертекстуальності (інтерсеміотичності) у текстах наукового стилю, хоча особливості функціонування вставлених конструкцій у науковому стилі української мови й були описані раніше (стаття у співавторстві зі С. Харченко[1]). Це і зумовило *актуальність* нашої розвідки. *Мета* дослідження – розглянути функціонування вставлених конструкцій як реалізаторів інтертекстуальності у текстах наукового стилю. *Об'єкт* дослідження – вставлені конструкції, що функціонують у текстах наукового стилю сучасної української літературної мови.

Вставлені конструкції у науковому стилі виконують синтаксично-структурні з'ясувальні функції і не мають вираженого експресивно-емоційного семантичного змісту [2: 298]. Говорячи про вставлені конструкції в науковому стилі, насамперед варто зазначити, що, використовуючи їх, автор дбає про адекватне розуміння інформації, яка закладена в текст, і про її комфортне сприйняття. Створення читачеві/слухачу комфортних умов для сприйняття думок продуцента мовлення з метою втілення авторського задуму виявляє спрямованість вставленої конструкції на адресата. Справедливість останньої тези підтверджує думка Н. Жинкіна: «Мовлення повинне бути не тільки сприйняте, але й зрозуміле,

що досягається обробкою речень» [3: 79], тобто до мовця висувається низка вимог, які повинні бути задоволені в процесі розгортання висловлення. А отже, для організації висловлення необхідно розмежовувати дві стратегії його розгортання: «суб'єктивну – для себе і об'єктивну – для слухача (і для себе як слухача)» [4: 50]. Саме тому там, де автор відчуває в цьому потребу, він робить різнопланові принагідні інформаційно-змістові та стилістичні внесення. У цьому розумінні автор має широке поле для *позиційного* (місце в реченні), *семантичного* (кількість, обсяг, характер (відповідно до ситуації, предмета, адресата мовлення) і *стилістичного* (згідно з інтенціями мовця, його образним баченням та виражальними настановами) використання вставлених конструкцій.

У науковому стилі вставлені конструкції реалізують широку мережу своїх стилістичних значень: варіюють насичення тексту ідеями образності, виражальності, оцінки, характеристики, коментування тощо [1: 114]. За їхньою допомогою стає можливим реалізація авторського прагнення до багаторівневого, багатопланового, панорамного й водночас стилістично оформленого втілення масштабності, точності, адекватності, оригінальності матеріалізованої думки. У текстах наукового стилю вставлені конструкції функціонують як зручний засіб формування обсягового (панорамного) комплексного образу, ядро якого зосереджене у відповідному фрагменті базового речення. Однією з важливих функцій, які вставлені конструкції виконують у науковому стилі є реалізація інтертекстуальності (інтерсеміотичності).

Вставлена конструкція в текстах наукового стилю – це зручний засіб створення обсягового комплексного образу, передаваного відповідним фрагментом базового речення. Використання таких структур допомагає створити зриміший, реальніший, більш комфортний для розуміння образ. Факт частого функціонування вставлених конструкцій як засобів реалізації інтертекстуальності (інтерсеміотичності) можна пояснити стилістичними міркуваннями. Інтертекстуальність, як вважає О. Селіванова, – це «наявність у певному тексті слідів інших текстів, у більш широкому розумінні – діалогічний зв'язок тексту в семіотичному універсумі з попередніми текстами (рекурсивний) та з подальшим текстотворенням (прокурсивний)» [5:191]. В іншій своїй роботі, розглядаючи інтерсеміотичність як текстову категорію (тобто як засіб формування багатопланової структури тексту), дослідниця кваліфікує її як таку, що формується в результаті «діалогічної взаємодії модулів комунікантів і тексту з семіотичним універсумом – кодом культури, науки, літератури тощо» [6: 236]. Отже, йдеться про елементи «іншотекстовості», тобто про репрезентацію найрізноманітніших численних зв'язків тексту з іншими текстами. У контексті нашого дослідження ми розуміємо інтерсеміотичність як стилістичний прийом, який дозволяє формувати, з одного боку, багатоплановість передаваної текстом інформації, а з іншого, – апелювати до інших текстових континуумів.

Вставлені конструкції, що функціонують як носії інтерсеміотичності, можуть функціонувати як:

а) засоби, що доповнюють «іншотекстовий» компонент (така вставлена конструкція стосується інтертекстуального компонента у базовому реченні): *Суть філософії одного разу Сократ висловив так: «Я ніяк ще не можу, відповідно до дельфійського напису, пізнати самого себе» (над храмом Аполлона в Дельфах накреслено: пізнай самого себе)* (з підручника); *Але він же [зв'язок між внутрішнім і зовнішнім світами мови. – І. Ж.], зво-*

ротно, приміряє її думку до слова, а Його Величність Факт (як сказав би У. Лінпман) дивиться на цю духовну роботу, схвально або заперечно киваючи головою (В. Владимиров);

б) самостійні носії інтерсеміотичності: Їх [соціологічні знання. – І. Ж.] трактували як спробу привнести у філософію елементи позитивізму («буржуазної науки») (з підручника).

Відбувається входження створеного тексту до іншого, часто ширшого, такого, що має відповідне (образне, емоційне, «впливове») значення в характеристичному плані щодо фрагмента базового речення тексту (контексту) або іншої семіотичної системи.

За допомогою вставлених конструкцій зручно здійснювати інтертекстуальну (міжтекстуальну) ідентифікацію: *Діти до дванадцяти років («христосувальники», «волоцьельники») носили «тироги» своїм хрещеним батькам...* (О. Івановська).

Використання прийому інтертекстуальності часто дає змогу поєднувати у вставленій конструкції цілий комплекс функцій: *Тобто, щоб люди жили в мирі, займалися мирною працею, необхідна абсолютна влада держави («того великого Левіафана ..., якому ми... зобов'язані своїм миром і своїм захистом...»)* (з підручника). Зокрема, наведена вставлена конструкція-цитата є: а) засобом виходу в інших текст (і відповідно залучення іншотекстових ідей); б) дає змогу реалізувати авторське бачення створюваного в базовому реченні образу через його співвіднесення з відомим (іншотекстовим) образом; в) дати фрагменту в базовому реченні образну характеристику.

Інтертекстуальність вставлених конструкцій, їхню зручність («другоплановість») активно використовують для характеристики творів художньої літератури, коли автор наукового тексту за допомогою вставленої конструкції має змогу тримати текст твору «присутнім» у базовому реченні (причому це може мати як форму апеляції до зображених у творі фактів, подій, образів, так і форму цитати): *Не допускалось ось так прямо говорити про причини масового від'їзду з сіл молоді (згадуються **поневірвання безпаспортної Єльки**); не вважалося за можливе «перезагострювати» з приводу будівництва морів та винищення плавнів (як каже старий металург **Ізот Лобода**, «свистуни, а не енергетики! Допусти таких – все потроцать»), бо ж ось і «на Каховському... пів-України пустили на дно... Гнишло цвіте, на всю Україну смердить!»); розцінювалося як «наклепництво» ось так узагальнююче таврувати руйначів «часів великого очманіння» («**попався б на шляху Рубльов – не пощадив би й Рубльова!**»)... (з посібника). Майже завжди значення вставлених конструкцій – інтерсеміотизмів позначене наявністю характеристичного доважку (вони виступають засобом різнопланових характеристик): *Це можливо також тоді, коли на підставі функцій (**ex officio**) особа вважається такою, котра представляє державу, – це глава держави, глава уряду і міністр закордонних справ* (з підручника).*

Інтертекстуальність завдяки використанню вставлених конструкцій може реалізуватися у такий спосіб: вставлені конструкції функціонують як іншотекстові синоніми до відповідних фрагментів базового речення (своєрідна інтерсеміотична ідентифікація): *Коллективна безпека (іноді вона називається загальною колективною безпекою) отримала нормативне закріплення в ряді положень Статуту ООН (з посібника); Право скарги (іноді у зарубіжній літературі воно йменується правом петиції, або communication, requite, petition, reclamation, plaint, що лише звучить по-різному, але має ідентичний*

зміст) відоме за деякими міжнародними документами після першої світової війни (з наукового часопису).

Інтертекстуальна вставлена конструкція може вмішувати пряму спонуку та вказівку на віднесеність до іншого тексту: ... *фразеологічний фонд можна кваліфікувати як дискурсивний варіант мови* (**пор.** «*явище стилю*» [Никитин 1967: 116]) (О. Селіванова).

Виявлено випадки, коли автор наукового тексту через відсутність потрібного терміна в українській мові та інтуїтивно відчуваючи певну неадекватність (або й недолугість) запропонованого варіанта, використовуючи вставлену конструкцію, здійснює його поняттєву ідентифікацію через іншу мову, виходячи до її семіосфери: *Їх називають повноваженнями, що мають на увазі* (**рос.** *подразумеваемыми полномочиями*) (з підручника); *Відомий вчений Кишиштоф Скубишевський, який був деякий час міністром закордонних справ Польщі, якось писав, що термін «м'яке право» та подібні до нього не тільки нічого не пояснюють, але вводять в оману* (**польською мовою** – «*баламутять*») (з підручника).

Вставлені конструкції, вносячи «іншомовну інтертекстуальність», можуть оформлюватися також засобами іншої графіки (символами іншої семіотичної системи): *Відомо також, що Каллімах написав трактат «Про звичаї татар» («Des Tartarorum moribus»), в якому він розповів і про татарські наїзди на Україну, але цей трактат загублено* (з наукового часопису); *Змішування кількох питань в одному* (**fallacia plurium interrogationum**) *приведе до помилкового висновку, то що в ході логічної процедури в структурі силогізму не можна буде відповісти на всі запитання відразу* (з підручника). Вставлені конструкції такого типу дають змогу ототожити перекладний фрагмент базового речення з іншомовним оригіналом. Вони створюють ефект присутності інформаційного, ідейного духу джерела, його смислової і стилістичної атмосфери.

Отже, вставлені конструкції, що функціонують як носії інтертекстуальності, можуть функціонувати як засоби, що доповнюють «іншотекстовий» компонент вставлених конструкцій, та самостійні носії інтертекстуальності. За допомогою вставлених конструкцій зручно здійснювати інтертекстуальну (міжтекстуальну) ідентифікацію, вставлена конструкція є засобом виходу в інших текст (і відповідно залучення іншотекстових ідей), дає змогу реалізувати авторське бачення створюваного в базовому реченні образу через його співвіднесення з відомим (іншотекстовим) образом. У функціональному аспекті дослідження засвідчило потенційно необмежену здатність вставлених конструкцій втілювати різноманітні зображальні прагнення адресанта у зв'язку з можливостями виходити за межі лінійного структурування мовлення, формувати своєрідну структурну, семантичну, стилістичну й прагматичну надбудову.

ЛІТЕРАТУРА

1. Харченко С. Особливості функціонування вставлених конструкцій у науковому стилі української мови / Світлана Харченко, Ірина Житар // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика» : зб. наук. праць. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2010. – Випуск XII. – С. 112–118.
2. Гнатів Р. Парентетичні внесення в юридичному дискурсі / Р. Гнатів // Наукові записки. Випуск 81(2). Серія : філологічні науки (мовознавство) : у 4 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 298–301.

3. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Н. И. Жинкин – М. : Наука, 1982. – 160 с.
4. Ахутина Т. В. Порождение речи: нейролингвистический анализ синтаксиса / Т. В. Ахутина – Изд. 3-е. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 224 с.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : монографическое учеб. пособие / Е. А. Селиванова. – К. : Брама, Изд. Вовчок О. Ю. , 2004. – 336 с.

УДК 811.161.2.367.7

*Бондаренко О.В.
(Київ, Україна)*

ВПЛИВ ДІЄСЛІВНИХ, ЗАЙМЕННИКОВИХ, ЧИСЛІВНИКОВИХ ПРИРОЩЕНЬ СУБ'ЄКТИВНОГО ХАРАКТЕРУ НА ІНФРАСТРУКТУРУ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

У статті розкрито роль дієслівних, займенникових, числівникових прирощень суб'єктивного характеру на інфраструктуру простого речення.

Ключові слова: *дворівневий синтаксис, інфраструктура, інфраструктура, дієслівні, займенникові, числівникові прирощення; прирощення суб'єктивного характеру.*

В статье раскрыта роль приращений субъективного характера в глаголах, местоимениях, именах числительных на инфраструктуру простого предложения.

Ключевые слова: *двухуровневый синтаксис, инфраструктура, инфраструктура, глагольные приращения, приращения местоимений, имен числительных; приращения субъективного характера.*

This article deals with the role of verbal, numeral, pronoun additions of subjective nature of infrastructure simple sentence.

Key words: *two-level syntax, infrastructure, additions of subjective nature, verb, numeral, pronoun additions.*

Досліджуючи речення з позиції дворівневого синтаксису [2, 13], де головні та другорядні члени речення становлять I рівень – базово-комунікативний (інфраструктурний), а вставні слова, словосполучення, речення, звертання, слова автора при прямій мові тощо – II рівень – модифікаційно-супровідний (інфраструктурний), спробуємо довести, що суфікси збільшеності-зменшеності експресивності є прирощеннями семантики слова, а потім речення і теж належать до II рівня – інфраструктури.

Суб'єктивна модальність – ознака не тільки речення, а й деяких слів, яким властива експресивність. Оскільки слово виступає складником речення, а інколи – навіть